

Соціологія та політологія / Соціальна політика та соціальна робота

Кардаш С.Ю.

викладач кафедри політології Національного університету «Острозька академія»

м. Острог, Україна

Формування «нового» середнього класу в Україні: проблеми та перспективи

Це пошукове дослідження спрямоване на з'ясування деяких важливих та проблемних питань становлення та формування «нового» середнього класу в українському суспільстві. Зокрема, нас буде цікавити питання важливості формування середнього класу та пошук тих, хто повинен стати його майбутньою основою.

Постановка проблеми. Сьогодні ми маємо визнати, що наше суспільство і держава потребують кардинальних змін. Змін на усіх рівнях їх функціонування. Адже, ми усі розуміємо, що одних лише матеріальних ресурсів (яких і так недостатньо і які використовуються і розподіляються несправедливо по відношенню до переважної більшості населення України) для вирішення соціальних проблем не достатньо. Сьогодні потрібні конкурентні ідеї і шляхи їх запровадження. Суспільство потребує людей, які можуть і хочуть здійснювати перетворення у державі і виводити її із кризового періоду. «Новий» середній клас якраз повинен стати тією основою, на якій будуть сформульовані однакові «правила гри» для всіх українців. Попри, здавалося б, зацікавленість у цьому процесі реформування, усіх учасників політичного та управлінського процесів, проблема «нового» середнього класу залишається невирішеною.

Від так наше головне дослідницьке питання: що собою являє «новий» середній клас і які перспективи його формування в українському суспільстві у найближчому часі.

Чим нас не влаштовує «старий» середній клас? У постсоціалістичних країнах, до яких відноситься і Україна, до «старого» середнього класу відносять професіоналів та тих, хто обіймав керівні посади (лікарі, вчителі, директори заводів, службовці та працівники адміністративного апарату) у колишньому СРСР. Варто визнати, що це були добре освічені люди, але хоча вони і займали високі позиції у тій системі, проте не достатньо багато заробляли, а отже не могли накопичувати необхідний власний фінансовий капітал. А ті, хто мав змогу накопичувати, фактично втратили свої заощадження після розпаду Радянського Союзу. Це призвело до погіршення життєвих стандартів середнього класу, і на соціальній драбині представники «старого» середнього класу ставали на один щабель з найбіднішими представниками робітничого класу. Багато людей втратили роботу внаслідок перебудови виробництва.[1] Фактично, зникли межа, яка розділяла «білих та синіх комірців», як називали представників середнього та робітничого класів. І якщо за родом занять та рівнем освіти відмінності зберігалися, то за рівнем доходів встановився фактичний паритет. Утворився розрив між рівнем освіти, кваліфікації та рівнем отриманих доходів.

Така ситуація не могла не впливати на ефективність функціонування української держави. Відсутність цілеспрямованої політики формування «нового» середнього класу в Україні, призводила до тяжких наслідків як для економіки України, так і для суспільства в цілому. Від так утворилася ситуація при якій, «старий» середній клас втратив свій вплив та розчинився, а «новий» ще не сформувався.

Не зацікавленими у формуванні «нового» середнього класу були і залишаються українські олігархи. Модель функціонування економіки і держави загалом, побудована за їх безпосередньою участю, не передбачає потужного та впливового середнього класу. Зокрема, 14 березня 2013 року фонд Ріната Ахметова «Ефективне управління» організував дебати на тему «Для розвитку української економіки середній клас не обов'язковий». Учасники цих дебатів ставили за приклад для наслідування Південну Корею, Індію та Китай, які

зробили ставку на підтримку великого бізнесу, експорту та залучення прямих іноземних інвестицій. А вже потім, зайнялися формуванням середнього класу.

Також, прихильники тези про те, що для розвитку економіки України середній клас не обов'язковий, під час дебатів заявили, що країна може сконцентруватися на задоволенні зовнішнього попиту. «Цікаву» аргументацію з цього приводу навів президент ТОВ «Компанія експертного консультування «Неокон» М. Хазін: «Попит може бути внутрішній і зовнішній. Високий внутрішній попит означає наявність великої групи населення із пристойними доходами - це і є «середній» клас. А от якщо держава працює на зовнішній попит – то може бути зростання ВВП при відносно бідному населенні.[2] Як бачимо, потребу неформування потужного середнього класу хочуть перевести у наукову дискусію.

Чому важливе формування в Україні «нового» середнього класу? Ми повинні констатувати, що у тих українців, які самі себе відносять в Україні до середнього класу існує гіпертрофоване уявлення про межі та критерії цього класу, а також про його роль у житті держави і суспільства. Незважаючи на те, що більша частина українців, у принципі не може дозволити собі серйозних витрат та придбання для сім'ї товарів тривалого користування (лише 0,4% можуть собі дозволити) [3, с.8] значна частина респондентів (45,7%) відносять себе до представників середнього класу [3, с.6].

Найбільш раціональним поясненням цієї ситуації є те, що у свідомості майже половини громадян України, уявлення про їхнє місце в соціальній структурі пов'язуються насамперед з даними про середній дохід та простим відчуттям і бажанням не відносити себе до нижчого класу [3, с.12]. Цим наші громадяни істотно відрізняються від жителів розвинених країн, які відносять себе до тих чи інших соціальних класів залежно від того, який рівень споживання (кількість і якість благ), вони можуть собі дозволити на свій заробіток.

В умовах зниження рівня життя значної частини населення України, що спостерігається з 2009 року, «новий» середній клас повинен розділяти два

полюси соціальної драбини – багатих і бідних, не даючи їм змоги зіткнутися. Середній клас завжди має бути зацікавлений у збереженні добробуту в державі. Тому формування «нового» середнього класу, якому властивий спосіб життя, притаманний країнам з розвинутою економікою, має стати головним пріоритетом для модернізації України.

Представники «нового» середнього класу мають стати основним джерелом надходження податків до державної та місцевої казни. І, відповідно, основним механізмом контролю за справедливістю розподілу податкових надходжень. Уже сьогодні, фактично уся система державних фінансів тримається на дрібних внесках мільйонів працюючих українців. Саме пересічний українець, а не промислові гіганти чи олігархи утримує величезний державний апарат, оплачує державні закупівлі і сплачує рахунки за усіма соціальними зобов'язаннями.

На жаль, зв'язок «мої гроші – податки – державні витрати» у представників «старого» середнього класу, майже ніхто не усвідомлює, за винятком приватних підприємців, які власноруч відносять кошти до державної скарбниці. Проте, якби не гроші працівників та споживачів, то не існувало б двох третин державних доходів. [4]

Хто має входити до «нового» середнього класу в Україні? Якщо об'єктивно подивитися на соціальну структуру українського суспільства, то можна побачити, що український середній клас має значний потенціал для свого становлення. Клас середніх та дрібних власників сьогодні поки не є основою для формування майбутнього середнього класу через незадовільні, з точки свободи підприємництва, умови ведення бізнесу (Україна посідає 80 місце – із 190 – за легкістю його ведення) [5, с.6] та через надто велику частку тіньової економіки. За часів незалежності України неодноразово проголошувалося, що розвиток підприємництва є одним із пріоритетів державної політики. Як зазначає О.В. Рябічко, головна проблема, з якою стикається система державного управління в Україні, – відсутність чітко сформульованої та виконуваної державної політики у сфері підприємницької

діяльності; надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб'єктів підприємництва; підвищення адміністративних бар'єрів [6].

Водночас, прошарок фахівців, які мають достатній освітній, культурний потенціал і може претендувати на виконання відповідних функцій «нового» середнього класу мають невідповідний рівень матеріального благополуччя (він не є середнім по країні). Наприклад, середня заробітна плата в Україні станом на кінець 2016 року становила 5183 грн., в той же час, середня заробітна плата працівників зайнятих у сфері освіти (3769 грн.), охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (3400 грн.) Натомість, заробітна плата зайнятих у сфері державного управління та оборони 5953 грн., професійної, наукової та технічної діяльності – 8060 грн. та у промисловості (5902) – перевищують середній рівень заробітної плати в Україні [7, с.31]. То ж приблизно 40-45% українських громадян мають потенційні можливості входження до середнього класу – відповідну освіту, професію, бажання працювати за умови належної оплати їхньої праці.

Ці дані яскраво підтверджують, що покращивши умови ведення дрібного й середнього бізнесу, з одного боку, та піднявши розмір заробітної плати людей, що за освітою і статусом можуть увійти до середнього класу, з іншого, держава може визначально вплинути на формування «нового» середнього класу.

Отже, можемо констатувати, що в українському суспільстві є потреба у формуванні «нового» середнього класу. Представники цього соціального утворення мають стати фундаментом для розвитку та модернізації України. Структурно до цього класу найближче, на сьогодні, знаходяться малі та середні підприємці та фахівці. Проте, в силу відсутності цілеспрямованої політики формування середнього класу, вони ще не мають необхідного впливу на модернізаційні процеси в Україні.

Спрямованість економічних, соціальних та інших реформ має підпорядковуватись інтересам «нового» середнього класу в Україні. Саме середній клас може стати надійною опорою ринково-демократичних реформ.

Література

1. К. Волес, К. Харпфер. Деякі риси нового середнього класу в посткомуністичних країнах центральної та східної Європи [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page283.html>
2. Для розвитку економіки України середній клас не обов'язковий [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.feg.org.ua/news/foundation_news/dlya_rozvitku_ekonomiki_ukrayini_se_redniy_klas_ne_obov_yazkoviy.html
3. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2014. – № 1-2. – 97 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://old.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NBIO_Srdn_kls_1_2_fnl_A4_N.pdf
4. Д. Боярчук. Скільки коштує держава [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2013/03/21/367107/>
5. Doing business 2017: Equal opportunity for all [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/~//media/wbg/doingbusiness/documents/profiles/country/ukr.pdf>
6. Рябічко О. В. Державна політика регулювання підприємницької діяльності: формування механізмів [Електронний ресурс] – Режим доступу: // http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ardu/2011_1/doc/2/12.pdf
7. Оплата праці та соціально-трудові відносини у 2016 році. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/bl/03/bl_opstv1216_pdf.zip